

STEPHEN KOTKIN

STALIN: PARADOXURILE PUTERII. 1878-1928

(fragment*)

În comparație cu micul oraș Gori, capitala Caucazului oferea un mare spectacol al modernității incipiente, dar Iosif Djugașvili nu a văzut prea mult din oraș, cel puțin nu la început. Lumea lui imediată era seminarul teologic, poreclit Sacul de Piatră – un bastion de patru niveluri, cu fațadă neoclasică. Dacă principalul gimnaziu clasic se afla în vârful ierarhiei educaționale locale, seminarul – mai accesibil tinerilor săraci – nu era nici el prea departe. Clădirea, aflată în Piața Erevan din capătul sudic al Golovin Prospekt, fusese achiziționată în 1873 de Biserica Ortodoxă de la un magnat al zahărului (Constantin Zubalașvili) pentru a servi drept sediu al seminarului. Regimul zilnic al sutelor de elevi care locuiau la etajul de sus, într-un dormitor comun, dura de regulă de la 7 dimineața până la 10 seara. Erau chemați cu clopoțelul la rugăciunea de dimineață, urmată de ceai (mic dejun), ore până la 14, masa principală de prânz de la ora 15, apoi doar aproximativ o oră petrecută în afara zidurilor seminarului, apelul la ora 17, rugăciunea de seară, ceai (o cină ușoară) la ora 20, teme și stingerea. „Eram munciți zi și noapte între zidurile cazarmii și ne simțeam ca niște deținuți”, își amintea alt „Soso” din Gori, Ioseb Iremașvili, care, ca și tânărul Stalin, ajunsese la seminar prin intermediul școlii bisericești din Gori. Ocazional, li se acordau învoiri ca să se întoarcă în satul sau orașul natal, dar altfel numai duminica aveau un oarecare timp liber – însă doar după slujba ortodoxă, care presupunea statul în picioare pe lespezile de piatră timp de trei sau patru ore. Excursiile la teatru și alte blasfemii erau interzise. Însă unii seminariști îndrăzneau să fugă în oraș după apelul de seară, în ciuda controalelor aleatorii de noapte din dormitor menite să descopere materiale ilicite citite la lumina lumânării sau onanismul.

Seminariștilor adolescenți obișnuiți cu familii indulgente și joaca liberă pe stradă trebuie să li se fi părut frustrantă înregimentarea, dar seminarul oferea și nesfârșite ocazii pentru discuții pasionate cu ceilalți elevi despre sensul existenței și viitorul lor, ca și descoperirea cărților și învățare. Accentul cădea pe textele sacre, desigur, și pe slavona

bisericească și istoria imperială rusă. Ioseb „Soso” Djugașvili, acum cunoscut sub forma rusificată de Iosif, era în elementul lui și evolua bine. A devenit principalul tenor al corului școlii, o realizare remarcabilă, ținând cont de cât de mult timp petreceau băieții în biserică și pregătindu-se pentru biserică. De asemenea, s-a transformat într-un cititor lacom, care a început să țină un carnet cu gânduri și idei. În clasă primea mai ales note de 4 (8), obținând 5-uri (10) la cântat ecleziasc și câștigând ocazional 5 ruble pentru cântatul la Operă. În primii ani a avut medii de 3 (6) doar la compunere și greacă. A primit nota maximă (5) la purtare. În anul I, Djugașvili s-a clasat al optulea într-un grup de 29 de elevi, iar în anul II a urcat pe poziția a cincea. Dar în al treilea său an, 1896-97, poziția lui a coborât pe 16 (din 24), iar în al cincilea an era al douăzecilea (din 23), după ce picase la scriptură. Deoarece așezarea în clasă era determinată de rezultatele școlare, banca lui Djugașvili se îndepărta întruna de profesori. Până și corul pe care îl îndrăgise atât de mult a încetat să-i mai atragă interesul, în parte din cauza problemelor recurente la plămâni (pneumonie cronică). Dar principala cauză a interesului și performanțelor lui în scădere era ciocnirea culturală dintre forțele modernizatoare și reacțiunea politică.

În 1879, anul nașterii lui Djugașvili, doi scriitori georgieni aristocrați, Prințul Ilia Șavhavadze (n. 1837) și Prințul Akaki Țereteli (n. 1840), înființaseră Societatea pentru Răspândirea Alfabetizării în Rândul Georgienilor. Georgienii cuprindeau multe grupuri diferite – kaheți, kartlieni, imerețieni, mingrelieni – având o limbă comună, iar Șavhavadze și Țereteli sperau să declanșeze o renaștere culturală georgiană integrată prin intermediul școlilor, bibliotecilor și librăriilor. Programul lor cultural populist conservator nu se dorea nelolial față de imperiu. Dar, administrativ vorbind, în Imperiul Rus nu exista nicio „Georgie”, doar două provincii (gubernii), Tiflis și Kutaisi, iar autoritățile imperiale aveau o poziție atât de inflexibilă încât cenzorii interziceau complet publicarea termenului „Georgia” (Gruzia) în rusă. În parte deoarece mulți dintre ei nu cunoșteau

limba georgiană – scrisă cu un alfabet nici chirilic, nici latin – cenzorii se dovedeau a fi mai îngăduitori cu publicațiile în georgiană, ceea ce crea un larg spațiu pentru periodice în această limbă. Dar în 1872, pentru impunerea rusificării, la seminarul din Tiflis educația în limba georgiană fusese abolită în favoarea rusei. (Slujbele ortodoxe din Georgia se țineau în slavonă bisericească, fiind astfel în mare parte neinteligibile pentru credincioși, ca și în provinciile predominant rusești din punct de vedere etnic ale imperiului.) Începând din 1875, seminarul din capitala georgiană a încetat să mai predea istoria georgiană. Din cele două duzini de profesori ai seminarului, toți numiți formal de viceregele rus, câțiva erau georgieni, dar majoritatea erau călugări ruși, aceștia fiind alocați intenționat Georgiei din cauza puternicelor lor convingeri naționaliste rusești. (Mai mulți dintre ei aveau să se înroleze mai târziu în mișcări de dreapta radicală.) În plus, seminarul angaja și doi inspectori cu normă întreagă pentru a-i ține pe elevi sub „o supraveghere constantă și insistentă” – chiar și în timpul liber al seminaștilor – în același timp recrutând turnători, ca ochi și urechi suplimentare.

Exmatriculările pe motiv că elevul „nu prezenta încredere” deveniseră frecvente, opunându-se obiectivului educațional al seminarului. Ca reacție la această brutalitate, seminaștii din Tiflis – mulți din ei fii de preoți ortodocși – au început (în anii '1870) să producă buletine informative ilegale și să constituie „cercuri” de discuție secrete. În 1884, un membru al unui astfel de cerc de la seminarul din Tiflis, Silibistro „Silva” Djibladze (care condusese o revoltă la seminarul lui preuniversitar), l-a lovit pe rectorul rus peste față pentru defăimarea georgienei ca „limbă pentru câini”. Așa cum băieții știaua prea bine, regatul Georgiei se convertise la credința creștină cu jumătate de mileniu înaintea rușilor și cu peste un secol înaintea romanilor. Djibladze a fost condamnat la trei ani de batalion disciplinar. Apoi, în 1886, un alt elev exmatriculat l-a asasinat pe rectorul seminarului din Tiflis cu ajutorul unui pumnal caucazian tradițional (*kinjal*), faptă de notorietate în întreg imperiul. Peste 60 de seminaști au fost exmatriculați. „Unii merg până acolo încât să găsească scuze asasinului”, raporta exarhul Georgiei în fața Sfântului Sinod din Sankt Petersburg. „Toți îl aprobă în sufletul lor.” În anii '1890, elevii seminarului organizau deja greve. În timpul unei boicotări a orelor din noiembrie 1893, ei au cerut mâncare mai bună (mai ales în postul Paștelui), stoparea regimului de supraveghere brutală, o catedră de limba georgiană și dreptul de a cânta imnuri în georgiană. Eccleziastii rusificatori au reacționat prin exmatricularea a 87 de elevi – inclusiv pe liderul de 17 ani al grevei, Lado Keșhoveli – și închiderea porților, în decembrie 1893. Seminarul s-a redeschis în toamna lui 1894 cu două clase de primul an, admișii din anii 1893 și 1894, cei din urmă colegii lui Iosif Djugașvili.

Atunci când viitorul Stalin a început seminarul, mecanismele de disciplinare aspră rămăseseră, dar, ca o concesie, fuseseră reinstituite cursuri de literatură și istorie georgiană. În vara lui 1895, după primul lui an, Djugașvili, pe atunci în vârstă de 16 ani și jumătate, s-a dus personal cu versurile lui în limba georgiană la editorul aristocrat Ilia Șavhavadze, fără permisiunea seminarului. Redactorul-șef al ziarului *Iveria* (termen pentru Georgia de Est) al lui Șavhavadze a publicat cinci din poeziile lui Djugașvili, sub diminutivul georgian larg folosit pentru Ioseb/Iosif: Soselo. Printre alte teme, versurile zugrăveau contrastul dintre violență (a naturii și a omului) și blândețe (a păsărilor și a muzicii), ca și un poet rătăcitor care este otrăvit de propriul lui popor. O altă poezie servea drept contribuție la a 50-a aniversare a nobilului georgian Prințul Rapiel Eristavi, poetul preferat al tânărului Stalin. Versurile lui Eristavi, avea să spună mai târziu dictatorul, erau „minunate, emoționante și muzicale”, adăugând că prințul era pe bună dreptate numit privighetoarea Georgiei – rol la care e posibil să fi aspirat și el însuși. A șasea poezie a lui Djugașvili, duioasa „Bătrânul Ninika”, publicată în 1896 în *Kvali* (*Brazda*), revista unui alt Țereteli, Ghiorghhi (n. 1842), prezenta un înțelept eroic care le povestea „trecutul copiilor copiilor lui”. Într-un cuvânt, și Djugașvili a fost înghițit de valul emoțional al trezirii georgiene fin de siècle.

[...]

„Dacă era încântat de ceva”, își amintea despre Djugașvili un fost coleg apropiat, Peti Kapanadze, „pocnea din degete, țipa tare și sărea peste tot într-un picior.” În toamna celui de-al treilea an al său (1896), când notele lui au început să descrească, Djugașvili a intrat într-un „cerc” școlar clandestin condus de Seid Devdariani, un elev din ultimul an. Este posibil ca conspirația lor să fi fost ajutată în parte de hazard: împreună cu alți elevi cu sănătate precară, Djugașvili fusese plasat în afara dormitorului principal, într-o cameră separată, unde, în mod evident, s-a întâlnit cu Devdariani. Grupul lor avea aproximativ 10 membri, mai mulți dintre ei din Gori, care citeau literatură nereligioasă cum ar fi beletristică și științe naturale – cărți nici măcar interzise de autoritățile rusești, dar interzise la seminar, a cărui programă îi excludea pe Tolstoi, Lermontov, Cehov, Gogol și chiar opere ale mesianicului Dostoievski. Băieții făceau rost de cărți seculare de la așa-numita Bibliotecă Ieftină condusă de Societatea Georgiană pentru Alfabetizare a lui Șavhavadze sau de la un anticariat aflat în proprietate georgiană. De asemenea, Djugașvili achiziționa astfel de cărți de la un stand din Gori gestionat de un membru al societății lui Șavhavadze. (Viitorul Stalin, își amintea vânzătorul de cărți, „glumea mult și spunea povești amuzante din viața de seminar”.) Ca la aproape toate școlile din Imperiul Rus, elevii conspiratori introduceau

pe furiș înăuntru lucrările care urmau să fie citite noaptea în secret, în timpul zilei ascunzându-le. În noiembrie 1896, inspectorul seminarului a confiscat de la Djugașvili o traducere a *Oamenilor mării* a lui Victor Hugo, după ce găsisese deja la el *Anul 93* al lui Hugo (despre contrarevoluția din Franța). Djugașvili a citit și Zola, Balzac și Thackeray în traduceri rusești și nenumărate opere ale unor autori georgieni. În martie 1897, a fost prins din nou cu literatură de contrabandă: o traducere a unei lucrări a unui darwinist francez care contrazicea teologia ortodoxă.

Spre deosebire de majoritatea preoților ortodocși ruși, călugării de la seminar duceau o existență celibatară, renunțând la carne, rugându-se în permanență și străduindu-se să evite ispitele acestei lumi. Dar indiferent de sacrificiile personale, dedicația sau titlurile lor academice, ei le păreau elevilor georgieni niște „despoți, egoiști capricioși care se gândeau numai la perspectivele lor”, mai ales să ajungă episcopi (statut legat de apostoli în tradiția ortodoxă). În ce îl privește, e foarte probabil ca Djugașvili să-și fi pierdut interesul față de chestiunile sfinte în mod natural, dar politicile seminarului și comportamentul călugărilor i-au accelerat dezvrăjirea, oferind în același timp o anumită hotărâre opoziției lui. Djugașvili pare să fi fost remarcat de un inspector al seminarului proaspăt promovat, preotul călugăr Dmitri, pe care elevii îl batjocoreau drept „Bula Neagră” (*cernoe piatno*). Dmitri, rotofei și îmbrăcat în mantie neagră, fusese profesorul de scriptură al seminarului (1896), după care devenise inspector (1898). Chiar dacă era un nobil georgian al cărui nume secular era David Abașidze (1867-1943), se dovedea a fi încă și mai georgianofob decât șovinii călugări de etnie rusă. Atunci când Abașidze i-a cerut socoteală lui Djugașvili pentru posesia unor cărți interzise, acesta a denunțat regimul de supraveghere al seminarului, i-a spus Bula Neagră și a primit cinci ore într-o „celulă de izolare” întunecoasă. La un moment ulterior al vieții, în timpul dictaturii lui, Stalin avea să-și amintească în culori vii „spionarea care îți pătrundea în suflet și umilirea” de la seminar. „La 9 dimineața, clopoțelul pentru cea”, explica el, „intrăm în sala de mese și apoi ne întoarcem în camerele noastre, și se dovedește că în acel interval cineva percheziționase și răscolise toate cuferele noastre.”

Procesul de înstrăinare era gradual și niciodată complet, dar seminarul în care Djugașvili se străduise atât de mult să intre îl aliena. La început, cercul ilicit de lectură căruia îi aparținea nu se vrusea a fi revoluționar. Și totuși, în loc să trateze și să modereze curiozitatea elevilor față de ceea ce, până urmă, era cea mai bună beletristică și știință modernă, teologii reacționau prin interzicere și persecuție, ca și cum ar fi avut să se teamă de ceva. Cu alte cuvinte, nu atât cercul, cât seminarul însuși instiga la radicalism, chiar dacă neintenționat. În biografia sa a lui Stalin, Troțki avea să declare, plin de culoare, că seminariile rusești erau „notorii pentru sălbăticia terifiantă a obiceiurilor lor, pedagogia

medievală și legea pumnului”. Adevărat, dar prea amorf. Mulți, probabil cei mai mulți absolvenți ai seminariilor ortodoxe rusești deveneau preoți. Și, chiar dacă era adevărat că aproape toate inteligențele proeminente ale social-democraților din Georgia proveneau de la seminarul din Tiflis – așa cum mulți membri radicali ai Federației Evreiești a Muncii (Bund) erau produși la celebrele Școala Rabinică și Seminarul pentru Învățători din Wilno – asta se datora în parte faptului că astfel de instituții ofereau educație și o doză bună de autodisciplină. Seminariștii populau rândurile oamenilor de știință din Rusia imperială (cum ar fi psihologul Ivan Pavlov, devenit celebru datorită reflexului câinilor), iar fiii și nepoții de preoți deveneau și ei oameni de știință (cum ar fi Dimitri Mendeleev, care a inventat tabloul periodic al elementelor). Credincioșii ortodocși ofereau întregului Imperiu Rus majoritatea inteligenței lor prin intermediul progeniturii și învățaturii lor deopotrivă. Credincioșii transmiteau valori care supraviețuiau secularizării fiilor sau elevilor lor: muncă sârguincioasă, sărăcie demnă, devotament față de ceilalți și, mai presus de orice, un simț al superiorității morale.

Descoperirea inconsecvențelor din Biblie, studierea unei traduceri a ateei *Vieți a lui Isus* de Ernest Renan și abandonarea carierei de preot nu însemnau automat că Djugașvili avea să devină revoluționar. Revoluția nu era o poziție de la sine înțeleasă. Era nevoie de încă un pas important. În cazul lui, Djugașvili și-a petrecut vacanța de vară din 1897 în satul natal al bunului său prieten Miheil „Miho” Davitașvili, „unde a ajuns să cunoască viața țăranilor”. Ca și în restul Imperiului Rus, în Georgia emanciparea defectuoasă a iobagilor îi ajutase prea puțin pe țărani, care se vedeau prinși între plățile de „răscumpărare” a pământului de la foștii lor stăpâni și bandiții acum lipsiți de inhibiții care coborau din redevite montane pentru a cere tribut. Emanciparea i-a „eliberat” într-adevăr pe copiii nobilimii, care, rămași fără iobagi pe care să-i gestioneze, și-au părăsit moșiile în favoarea orașelor și, împreună cu tineretul țărănesc, au adoptat cauza țăranimii. Trezirea georgiană a lui Djugașvili a evoluat înspre recunoașterea oprimirii țăranilor georgieni de către proprietarii de pământ georgieni: băiatul care probabil vrusea să devină călugăr dorea acum „să devină secretar sătesc” sau notabilitate a satului. Însă acest simț al justiției sociale violate era legat de ceea ce pare a fi ambiția lui de a conduce. În cercul ilegal de la seminar, Djugașvili și mai vârstnicul Devdariani erau prieteni foarte apropiați, dar și concurenți pentru prima poziție. În mai 1898, când Devdariani a absolvit și a plecat la Universitatea imperială rusă Dorpat (Yuriev) din regiunea baltică, dorința lui Djugașvili s-a împlinit, acesta preluând cercul și împingându-l într-o direcție mai practică (politică).

*Fragment din volumul *Stalin: Paradoxurile puterii, 1878-1928* de Stephen Kotkin, care va apărea anul viitor la editura Publisol.

